

BESCHERMD STADSBEELD: Willemskwartier
toelichting & stadsbeeldatlas

Willemskwartier

Toelichting Beschermd Stadsbeeld

Beeldatlas

Gemeente Nijmegen

© Gelders Genootschap, Arnhem, augustus 2004
in opdracht van Gemeente Nijmegen

Teksten en beeldatlas: drs. P.P.Mesken
Fotografie: drs. G.J.M. Derks en drs. P.P.Mesken

Inhoud

Toelichting Beschermd Stadsbeeld

1	Inleiding	3
2	Ontwikkelingsgeschiedenis	4
2.1	De ontwikkeling van de stad Nijmegen	4
2.2	De ontwikkeling van de sociale woningbouw	5
2.3	Woningbouwvereniging "Nijmegen"	6
2.4	Het Willemskwartier	6
2.5	Complexmatige sociale woningbouw	7
3	Huidige ruimtelijke karakteristiek	10
3.1	Stedenbouwkundige karakteristiek	10
3.2	Architectonische karakteristiek	13
4	Begrenzing	15
5	Nadere typering te beschermen waarden	16
6	Waardering (Motivering)	18
	Bronvermelding.....	18
	Beeldatlas	19

1 Inleiding

Het “Beschermd Stadsbeeld Willemskwartier” is een gaaf bewaard gebleven onderdeel van de wijk Willemskwartier, gelegen in het westen van Nijmegen. De wijk wordt aan respectievelijk de west- en oostzijde begrensd door de spoorlijn Nijmegen-Den Bosch en de spoorlijn Nijmegen-Venlo en aan de zuidzijde door de Groenestraat. De vooroorlogse sociale woningbouw bevindt zich binnen de begrenzing van Graafseweg, Tollensstraat, Guido Gezellestraat en Groenestraat.

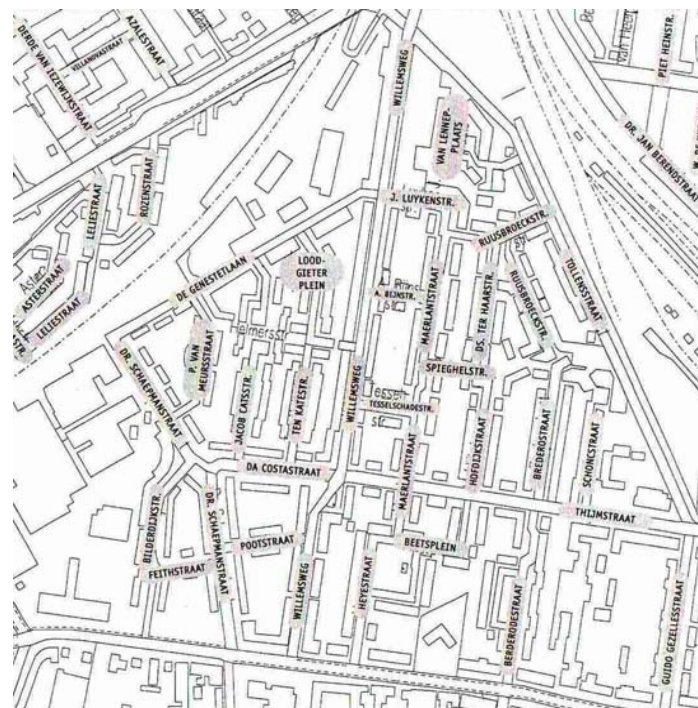
Het Willemskwartier bestond in hoofdzaak uit vooroorlogse sociale woningbouw die gefaseerd, in de periode tussen 1916 en 1929, tot stand kwam. De woningbouw werd gerealiseerd in opdracht van Woningbouwvereniging “Nijmegen”, naar ontwerp van de huisarchitect J.C.Hermans en bestond voor het overgrote deel uit laagbouw uitgevoerd als aaneengeschakelde ééngezinswoningen. De overige woningen zijn uitgevoerd als beneden- en bovenwoningen. Deze hoger opgetrokken bouwblokken zijn geconcentreerd aan de binnenstraten in het gebied ten oosten van de Willemsweg (Van Maerlantstraat, Hofdijkstraat, Ds. Ter Haarstraat, Brederostraat, Jan Luykenstraat en Schonckstraat). Binnen de vooroorlogse sociale woningbouwcomplexen vormen twee winkelwoningen aan de Willemsweg de enige functionele verbijzondering. De woningen in particulier eigendom, alsmede de voorzieningen en bedrijfsgebouwen zijn hoofdzakelijk gesitueerd aan de kop van de Willemsweg en langs de hoofdroutes Graafseweg en Groenestraat.

Vanaf 1976 werd een groot deel van het vooroorlogse woningbestand in het Willemskwartier gesloopt en vervangen door nieuwbouw. Daarnaast werd vrijwel alle vooroorlogse woningbouw in de jaren zeventig en tachtig van de 20ste eeuw gerenoveerd. Het overgrote deel van de huurwoningen in het Willemskwartier (ruim 1450 woningen) is in beheer bij Woningbouwvereniging Portaal (voorheen Woningbouwvereniging “Nijmegen”).

Het beschermd Stadsbeeld betreft een sterk samenhangend buurtje rondom het Beetsplein. Deze kwam tussen 1922-1925 tot stand op basis van een plan voor 159 woningen. Dit plan omvatte naast de woningen aan het Beetsplein, de bebouwing langs de naar het plein voerende Heyestraat, Hofdijkstraat en Maerlantstraat en de daarop aansluitende gevelwanden aan de Thijmstraat en de Groenestraat. Het stratenpatroon wordt gekenmerkt door een hiërarchische

ordering rondom het groene Beetsplein. De oorspronkelijke stedenbouwkundige structuur van het buurtje is intact gebleven, alsmede de hoofdpopzet van de bebouwing inclusief de gemetselde erfafscheiding. Bijzonder element is het poortgebouw dat de doorgang van het Beetsplein naar de Hofdijkstraat markeert. De inrichting van het Beetsplein verdient nadere aandacht. Voor Nijmegen vormt het buurtje een goed voorbeeld van de vooroorlogse sociale woningbouw die gebaseerd is op de tuindorpgedachte.

Als gevolg van renovaties die in de loop der tijd hebben plaatsgevonden wijzigde de verschijningsvorm. De samenhang bleef echter intact doordat de vernieuwingen seriematig en gelijkvormig werden aangepakt. Dit is ook bij eventuele toekomstige renovatieronden van essentieel belang.

Willemskwartier Straatnamen

2 Ontwikkelingsgeschiedenis

In dit hoofdstuk wordt de ontwikkelingsgeschiedenis van het Willemskwartier beschreven. Het hoofdstuk start met een korte schets van de ontwikkeling van de stad Nijmegen voor wat betreft de periode tussen 1874 en 1940 (2.1). Daarna wordt achtereenvolgens ingegaan op de ontwikkeling van de sociale woningbouw (2.2) en op de woningbouwvereniging “Nijmegen” (2.3). Tenslotte wordt ingezoomd op het Willemskwartier (2.4).

2.1 De ontwikkeling van de stad Nijmegen

Met het aannemen van de Vestingwet van 1874 werd de status van Nijmegen als vestingstad opgeheven. Vanaf dat moment verschoof het zwaartepunt in de verdere stadsontwikkeling van de oude stad naar de nieuwe uitleg. Na de ontmanteling van de vestingwerken in de periode 1876-1880 werden in de eerste fase van de planmatige stadsuitleg in hoog tempo fraaie huizen gebouwd langs nieuwe ruime singels rond de stad en langs bestaande radiale uitvalswegen. Vanwege de goede bodemgesteldheid kwamen de hoger gelegen zandgronden in het zuiden en oosten het eerst in aanmerking voor bebouwing. Tot circa 1910 werd in dit deel van de stad hoofdzakelijk particuliere villa's en herenhuisen gebouwd voor gegoede burgers uit Nijmegen en welgestelden van elders. Het beleid van het gemeentebestuur was er destijds op gericht om Nijmegen als aantrekkelijke woonstad voor welgestelden krachtig te ondersteunen en de verzorgende functie van Nijmegen voor de regio verder te ontwikkelen. Mede door de enorme toestroom van immigranten groeide de bevolking van Nijmegen in de periode 1874-1914 van 23.000 tot 60.000 inwoners.

In deze voor Nijmegen expansieve periode bleven de minder bedeelden achter in de sterk verdichte en overvolle oude stad met haar benauwende en onhygiënische woonomstandigheden. Gemeente-architect J.J. Weve beschreef in 1903 de erbarmelijke toestanden van overbevolkte kleine en slechte woningen in het ‘Rapport van een Onderzoek naar den Woningtoestand te Nijmegen’. In dat jaar telde Nijmegen nog 740 éénkamerwoningen! In vervolg op dit rapport deed de Nijmeegse Gezondheidscommissie twee jaar later aanbevelingen in de ‘Memorie betrekking hebbende op de middelen ter verbetering van de Volkshuisvesting

te Nijmegen’. De Gezondheidscommissie hield hierin een cijfermatig onderbouwd pleidooi voor de oprichting van een woningbouwvereniging ten behoeve van de bouw van arbeiderswoningen. Deze woningen moesten bij voorkeur worden gebouwd in Nijmegen-West omdat daar de nieuwe industrie zich had gevestigd en bovendien de grondprijs laag was.

Nadat de industrialisatie in de 19de eeuw aan de overvolle vestingstad voorbij was getrokken, begon Nijmegen na de ontmanteling aan een inhaalslag; overigens zonder uit te groeien tot een echte industriestad. Talloze industriële kleinbedrijven, zoals Zeepfabriek Dobbelman, Willem Smit en Co's Transformatorenfabriek, Tricotagefabriek Müller & Co, Drukkerij Thieme, N.V. Kunstzijdespinnerij Nijma en de Electriciteit-centrale PGEM, vestigden zich op de logistiek gunstig gesitueerde en niet dure terreinen in het westen van de stad: in de omgeving van de nieuwe haven, het spoorwegemplacement en het in 1928 geopende Maas-Waalkanaal. In navolging van het advies van de Gezondheidscommissie werden in de directe nabijheid van deze industrieën in de eerste helft van de twintigste eeuw op initiatief van Woningbouwvereniging “Nijmegen” grote concentraties arbeiderswoningen gebouwd in de westelijke wijken Waterkwartier, Willemskwartier en Wolfskuil. Voor de meer geschoolde bovenlaag van de arbeidersklasse werden door “De Gezonde Woning” en “De Gemeenschap” complexmatig woningen gebouwd in de wijk Hengstdal in Nijmegen-Oost.

Wijken met sociale woningbouwcomplexen van behoorlijke omvang zijn in de vooroorlogse periode alleen gerealiseerd in de grotere steden van Nederland. Bepalend voor de architectonische vormgeving van de woningen en de stedenbouwkundige opzet van de wijk was de stedelijke context. Het stedenbouwkundige concept van de tuinstadgedachte, dat gericht was op een doelmatig, gevarieerd en kleinschalig beeld op de schaal van een dorp, werd voornamelijk toegepast in de stedelijke periferie. De vooroorlogse wijken Waterkwartier, Wolfskuil, Willemskwartier en Hengstdal aan de stadsrand van Nijmegen kregen een overzichtelijke en hiërarchische structuur met pleinen, rechte hoofdstraten en korte intieme woonstraten. In de opzet was ruimte voor achtertuinen en bij een deel van de woningen ook voor (kleine) voortuinen. In het algemeen kregen de nieuwe wijken echter een stedelijker en steniger karakter dan was bedoelde met de tuinstadgedachte. De nieuwe wijken lagen te dicht bij het stadscentrum om ze als volledig zelfvoorzienende eenheden op te zetten.

2.2 De ontwikkeling van de sociale woningbouw

Ten tijde van de nieuwe Nijmeegse stadsuitleg (1880-1910) was volkswoningbouw voor beleggers veel minder lucratief dan de bouw van villa's en herenhuizen. Afgezien van enkele kleinschalige volkswoningbouwprojecten in de wijken Bottendaal en Altrade lieten particuliere bouwers het toen voor de arbeidersklasse afweten. De gemeente Nijmegen nam zelf evenmin het initiatief tot de bouw van arbeiderswoningen om het particulier initiatief niet in de weg te staan. Wel trachtte zij middels rapportages van de Gezondheidscommissie greep te krijgen op de beroerde woonomstandigheden van de arbeiders in de verkrotte binnenstad.

Op landelijk niveau werden voorstellen voor wettelijke maatregelen ter verbetering van de volkshuisvesting gedaan in het rapport 'Het vraagstuk der Volkshuisvesting' (1896) van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen. Vooral vanuit de medische wereld drong op het einde van de 19de eeuw het besef door dat de huisvesting van arbeiders verbetering behoeft. Het waren (semi) filantropische instellingen die destijds actie ondernamen en mede de basis legden voor de sociale woningbouw.

De Rijksoverheid realiseerde zich dat zij zich niet langer afzijdig kon houden van de huisvestingsproblematiek en dat wetgeving nodig was om tot planmatige stadsuitbreidingen te komen en waarborgen te bieden voor bouwtechnisch goede en functionele arbeiderswoningen. Dit bewustwordingsproces leidde tot actief ingrijpen van de Rijksoverheid en het in werking treden van de Woningwet in 1901. In deze wet werden de bevoegdheden en verplichtingen van gemeentebesturen met betrekking tot de kwaliteit van de volkshuisvesting en de stedenbouw geregeld. Gemeenten kregen de bevoegdheid om woningen onbewoonbaar te verklaren en te onteigenen, en werden verplicht gesteld om een bouwverordening en een uitbreidingsplan op te stellen. In Nijmegen trad op 1 februari 1905 een Bouwverordening in werking aan de hand waarvan nieuwbouwplannen werden getoetst. Een integraal uitbreidingsplan voor de gemeente Nijmegen kwam in 1934 gereed naar ontwerp van ir. Siebers. De voor arbeiderswoningbouw bestemde locaties waren vooral in het westen van de stad gesitueerd. Bij de aankoop en toewijzing van bouwgrond voor arbeiderswoningen vervulde de gemeente een cruciale rol.

De Woningwet van 1901 regelde eveneens de wettelijke toelating van instellingen uitsluitend werkzaam in het belang van de verbetering van de

volkshuisvesting. De wet bood aan deze instellingen de mogelijkheid van voorschotten en bijdragen van overheidswege en verschaft daarmee aan woningbouwverenigingen voldoende financiële armslag om veel meer dan voorheen grootschalige complexen betaalbare arbeiderswoningen te bouwen. De gemeenten stonden financieel garant voor deze verenigingen. Hoewel de zorg voor een goede volkshuisvesting met de Woningwet meer bij de overheid kwam te liggen, werd het rijksbeleid tot 1940 niettemin in belangrijke mate bepaald door het inzicht dat particulier initiatief geacht werd te voorzien in krot opruiming en vervangende nieuwbouw.

Tijdens en na de Eerste Wereldoorlog kwam kortstondig een actievere overheidsinterventie op gang omdat de particuliere woningbouw stagneerde als gevolg van de explosief stijgende bouwmaterialenprijzen. In deze periode werden veel nieuwe woningbouwverenigingen bij Koninklijk Besluit toegelaten en van financiële ondersteuning voorzien. In 1920 had de sociale huursector een aandeel van 87% in de totale bouwproductie. Daarna liberaliseerde het woningbouwbeleid, hetgeen leidde tot een beperking van de financiële faciliteiten en het stimuleren van het particulier initiatief door middel van een premiestelsel. Met de opkomst van de particuliere bouw werden omwille van de financiële zekerheid veelal middenstandswoningen gebouwd. In de periode 1925-1940 werd de woningbouwmarkt nagenoeg volledig beheerst door de particuliere bouwondernemers. In Nijmegen speelden zij een hoofdrol in de bouw van middenstandswoningen in het oosten en zuiden van de stad, met concentraties in de Schildersbuurt en de Hazenkamp.

2.3 Woningbouwvereniging “Nijmegen”

In de periode 1901-1940 waren in Nijmegen drie woningbouw-verenigingen op grote schaal actief op het gebied van de arbeiderswoningbouw, namelijk: Woningbouwvereniging “Nijmegen”, Arbeiders Bouwvereniging “De Gezonde Woning” en Woningbouw-vereniging “De Gemeenschap”. Deze verenigingen bouwden voornamelijk in de periode tussen 1915 en 1935.

De woningbouwvereniging “Nijmegen” werd in 1906 opgericht door 22 Nijmeegse burgers. Deze vereniging was algemeen en neutraal van uitgangspunt en kende geen levensbeschouwelijke grondslag. Velen beschouwden “Nijmegen” als een gemeentelijke instantie omdat in het bestuur van de vereniging twee leden gedelegeerd waren vanuit het Nijmeegse gemeentebestuur. “Nijmegen” verkreeg goedkeuring bij Koninklijk Besluit van 8 juni 1907 en werd toegelaten als vereniging uitsluitend werkzaam in het belang van de verbetering van de volkshuisvesting bij Koninklijk Besluit van 25 september 1907.

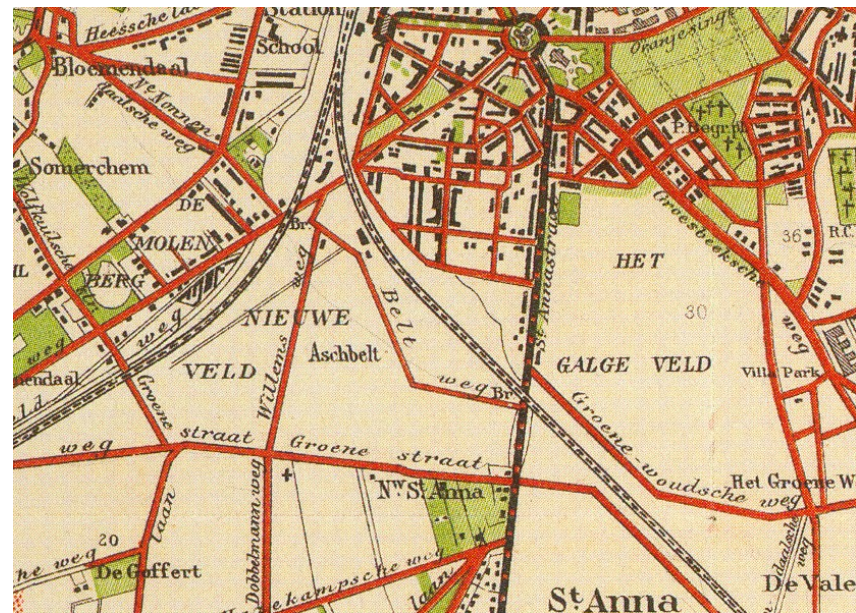
“Nijmegen” hield zich aanvankelijk alleen bezig met de aankoop en sloop van krotten in de binnenstad. Na enkele jaren werd deze doelstelling bijgesteld tot het saneren van krotten, uitsluitend in samenhang met vervangende nieuwbouw voor arbeiders. Voor de Tweede Wereldoorlog bouwde de vereniging vrijwel uitsluitend voor de lagere inkomensklassen in de wijken Waterkwartier, Willemskwartier en Wolfskuil. Uitzondering hierop vormden twee kleine woningbouwcomplexen voor middenstanders uit de jaren 1920-1922 aan de Heydenrijkstraat en de Javastraat.

Alle woningen van “Nijmegen” werden gebouwd naar ontwerp van Johannes Coenradus Hermans (1859-19??), met uitzondering van het complex aan de Javastraat dat door architect M.E. Veugelers werd ontworpen. Hermans was tot augustus 1929 bij de vereniging in dienst als ‘huisarchitect’. In de periode 1919-1925 werd hij in zijn werk bijgestaan door esthetisch adviseur J.W. Hoffmann; dit naar aanleiding van een verzoek van de Nijmeegse gemeenteraad aan “Nijmegen” om meer aandacht te besteden aan de esthetische verzorging van de volkswoningbouw. In 1929 werd architect Hermans opgevolgd door W.Th. Reijnen jr. die tot ca. 1950 de nieuwe woningbouwcomplexen voor “Nijmegen” ontwierp.

2.4 Het Willemskwartier

Het Willemskwartier is aangelegd in het zogenaamde Nijeveld, een open landbouwgebied dat omstreeks 1300 werd ontgonnen. De Groenestraat was als belangrijke verbindingsweg al vóór de aanleg van het Willemskwartier aanwezig. De lange, smalle percelen die het verkavelingspatroon van het Nijeveld kenmerkten stonden recht op de Groenestraat. In 1892 werd een voorstel gedaan tot de aanleg van een aantal verbindingswegen tussen de Graafseweg en de St. Annastraat. Dit leidde onder meer tot de aanleg van de Willemsweg die in 1904 zijn naam kreeg.

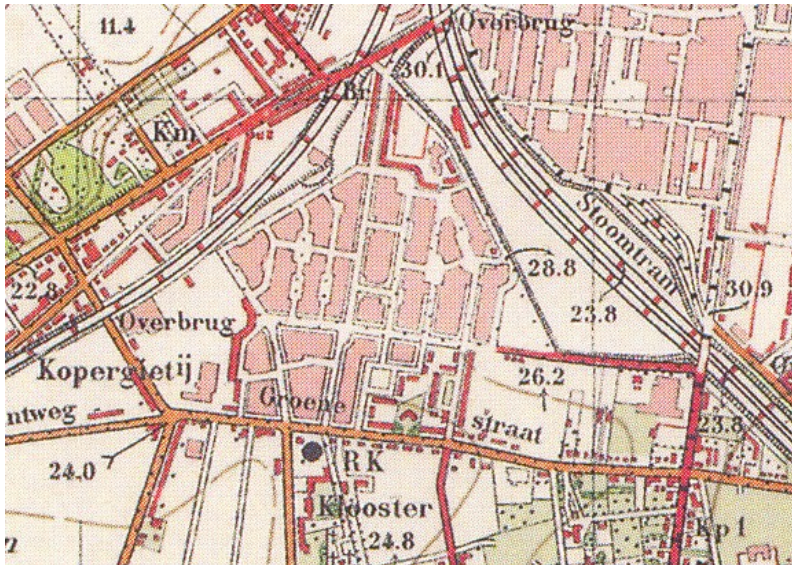
Aan het begin van de 20ste eeuw was in het gebied enige bebouwing aanwezig. Langs de huidige Tollenstraat, toen nog de Beltstraat, bevond zich onder meer de gemeentelijk Mestbergplaats. Aan weerszijden van het noordelijk uiteinde van de Willemsweg stond een klein rijtje huizen. Daarnaast stond nabij de spoorlijn richting Tilburg de Werkplaats van de Staats Spoorwegen.

Nijmegen in de omgeving van de Willemsweg omstreeks 1910

Het Willemsskwartier werd ontwikkeld als een tuindorppachtige woonwijk. De bebouwing bestond voornamelijk uit in laagbouw uitgevoerde aaneengesloten eengezinswoningen met een tuin. Het grootste deel van de wijk bestond uit sociale woningbouw die was bedoeld voor arbeiders. Deze complexmatig gerealiseerde woningbouw leidde tot een samenhangend bebouwingsbeeld. Binnen de vooroorlogse sociale woningbouwcomplexen vormen twee winkelwoningen aan de Willemsweg de enige functionele verbijzondering. De bewoners van het Willemsskwartier konden gebruik maken van het nabij gelegen badhuis aan de Tulpstraat in de wijk Wolfskuil. Enige kleinschalige woningbouw in particulier eigendom verscheen met name langs de Willemsweg, de Graafseweg en de Groenestraat. Doordat deze bebouwing in verschillende stijlperioden tot stand kwam, is het bebouwingsbeeld aan deze wegen gedifferentieerd. Ook de bedrijfsbebouwing in de wijk is voornamelijk gesitueerd aan de Willemsweg, Graafseweg en Groenestraat. Aan de Groenestraat werd in 1920 de, nu rijksmonumentale, Agnes Reiniera Fröbelschool gebouwd naar een ontwerp van de architecten F.J.G. Vingerhoets en C.N. Hoogterp.

Het Willemsskwartier, fragment topografische kaart 1931

De Agnes Reiniera Fröbelschool aan de Groenestraat

2.5 Complexmatige woningbouw

De sociale woningbouw in het Willemsskwartier kwam tussen 1917 en 1925 gefaseerd tot stand, op initiatief van woningbouwvereniging Nijmegen. In eerste instantie richtte men zich op het bebouwen van het gebied ten westen van de Willemsweg. Het gebied ten oosten van de Willemsweg werd in tweede instantie ingevuld.

De vooroorlogse sociale woningbouw werd in vier fasen gerealiseerd:

1. De eerste fase werd gebouwd tussen 1917-1918 en omvatte in totaal 164 woningen aan het Potgieterplein, de Jacob Catsstraat (oneven), de Ten Katestraat en de Helmersstraat. Architect J.C. Hermans ontwierp de bouwplannen in overleg met de directeur van Gemeentewerken en de inspecteur van het Bouw –en Woningtoezicht. De woningen werden gebouwd met steun van de Maatschappij tot Exploitatie van de Staatsspoorwegen, die in ruil daarvoor de beschikking kreeg over maximaal 20 woningen voor haar personeel.
2. Op 9 februari 1918 ging de gemeenteraad akkoord met de bouw van de tweede fase van het Willemsskwartier. Deze kwam tussen 1918-1919 tot stand en bestond uit totaal 199 woningen aan de Willemsweg, de Dr.

Schaepmanstraat, de Pater Meursstraat, de Pootstraat, de De Genestetlaan, de Da Costastraat, de Jacob Catsstraat (even), het Potgieterplein en de Helmersstraat. Het plan kwam tot stand met de medewerking van een aantal nabijgelegen fabrieken. Fa. Gebr. Dobbeltmann (5 woningen), Automatic Screw Works (25 woningen), N.V. Willem Smit & Co's Transformatorenfabriek (5 woningen), Eerste Nederlandse Elektrische Vlasindustrie (50 woningen).

3. Tussen 1919-1921 kwam de derde fase van het Willemskwartier tot stand. Er werden tijdens deze fase 245 woningen gebouwd in verschillende typen, waarbij ook aandacht werd besteed aan de huisvesting van grote gezinnen. Diverse van deze woningen werden op contractbasis gebouwd voor het personeel van fabrieken en bedrijven in de omgeving. Maatschappij tot Exploitatie van de Staatsspoorwegen (30 woningen), Machinefabriek & Scheepswerf "De Waal" (34 woningen), N.V. Automatic Screw Works (8 woningen), N.V. Geldersche Confectiefabriek v/h J. Tijssen (4 woningen), N.V. L.A. Moll's A.T.I.M. (8 woningen), N.V. Willem Smit & Co's Transformatorenfabriek (8 woningen), N.V. Tricotfabriek v/h Müller & Co. (4 woningen), N.V. Verbandwattenfabriek (4 woningen), Cartonagefabriek "Nijmegen" (3 woningen).
4. De vierde en laatste fase omvatte de invulling van het terrein tussen de Beltstraat (huidige Tollenstraat), de Willemsweg en de Groenestraat. Door problemen werden echter slechts 39 woningen opgeleverd en verdwenen de plannen voor een badhuis van tafel. In 1923 kwamen daarnaast 50 woningen aan de Brederostraat gereed.

Al vanaf 1976 is de vooroorlogse woningbouw op grote schaal gesloopt en door nieuwbouw vervangen, met name ten westen van de Willemsweg.

Het beschermde stadsbeeld betreft het gebied rondom het Beetsplein dat als onderdeel van de vierde en laatste fase tot stand kwam. Deze laatste fase werd later bekend als Complex Willemsweg IV.

Complex Willemsweg IV

De woningbouw rondom het Beetsplein kwam in één keer tot stand op basis van een plan voor in totaal 159 woningen. Op 19 september 1922 werd de vergunning voor de bouw verleend. De bouwblokken die worden gevormd door Groenestraat 212-236 en Thijmstraat 159-173 vormen een logische

begrenzing van het gebied aan respectievelijk de zuid- en noordzijde. De woningen aan de Groenestraat zijn iets eerder gebouwd dan de overige woningen in het beschermde stadsbeeld.

Het Beetsplein zou geen bijzondere inrichting hebben gehad. In het midden van het plein ligt een terrein dat wordt omzoomd door een enkele bomenrij. Op Koninginnedag 1972 werd een nieuw aangelegde speeltuin op dit middenterrein feestelijk geopend.

Beetsplein met speelvoorziening in het midden

Latere toevoegingen, renovaties, sloop en vervangende nieuwbouw

In het Willemskwartier werden vanaf 1974 de eerste woningen gesloopt. Met name ten westen van de Willemsweg verdween een groot deel van het vooroorlogse woningbestand en maakte plaats voor vervangende nieuwbouw. Daarnaast zijn vrijwel alle sociale woningbouwcomplexen in het Willemskwartier in de jaren zeventig en tachtig van de 20ste-eeuw gerenoveerd.

Het beschermde stadsbeeld Willemskwartier is in hoofdopzet vrijwel gaaf bewaard gebleven. Er heeft geen sloop van de vooroorlogse bebouwing plaatsgevonden. Wel zijn alle woningen gerenoveerd, waarbij onder meer ramen, deuren en dakkapellen werden vervangen. Bij de deuren en ramen is de oorspronkelijke vormgeving niet overgenomen, waardoor het gevelbeeld van de woningen enigszins is gewijzigd. De afmeting van de gevelopeningen is wel gelijk gebleven. Bij de dakkapellen is de afmeting en de drieruits indeling van de ramen wel gehandhaafd. Op een aantal plaatsen werd de aanbouw van de woning vervangen of uitgebreid.

Wat betreft de openbare ruimte werd begin jaren zeventig het middenterrein van het Beetsplein ingericht met een speeltuin.

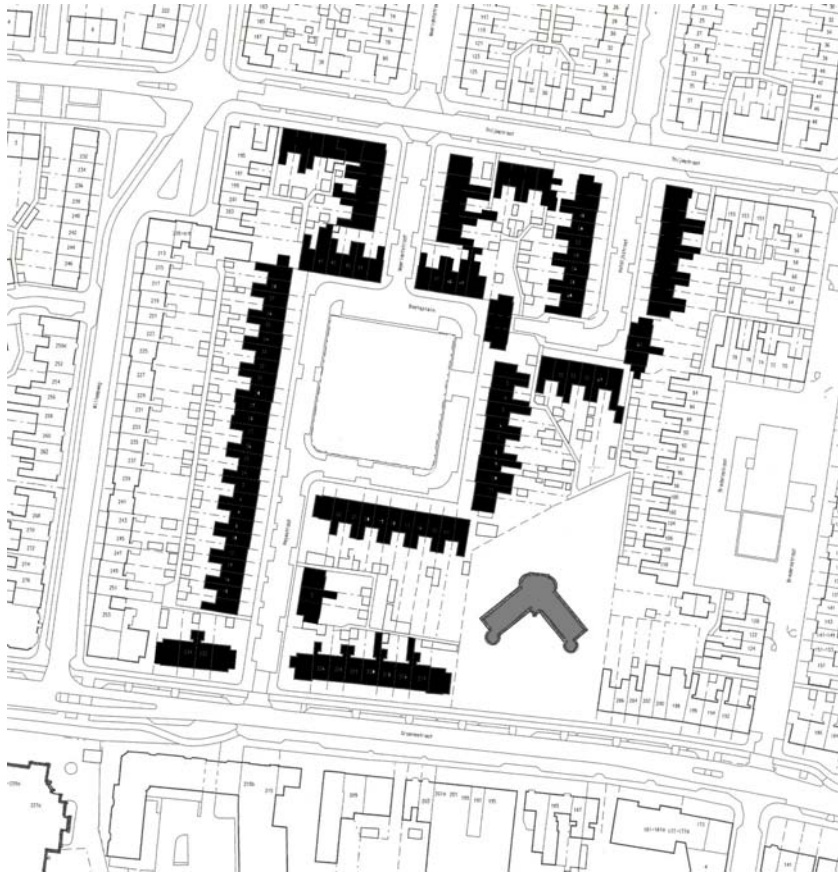
Op sommige plaatsen is de oorspronkelijke uitbouw uitgebreid

Ramen en deuren hebben bij de renovatie een moderne vormgeving gekregen (hier afgebeeld Beetsplein 29-30)

3 Huidige ruimtelijke karakteristiek

In dit hoofdstuk wordt de huidige ruimtelijke karakteristiek van het Willemskwartier beschreven. Daarbij is onderscheid gemaakt tussen de stedenbouwkundige karakteristiek (3.1) en de architectonische karakteristiek (3.2).

Beschermd stadsbeeld Willemskwartier, in zwart de tot het stadsbeeld behorende bouwblokken, in grijs de Fröbelschool.

3.1 Stedenbouwkundige karakteristiek

De stedenbouwkundige hoofdstructuur van het Willemskwartier wordt gevormd door een hiërarchisch opgebouwd stratenpatroon en (nagenoeg) gesloten bouwblokken. Het stratenpatroon bestaat uit lange doorgaande hoofdontsluitingswegen, elkaar haaks kruisende wijkontsluitingen en korte woonstraten daar tussen. De zichtlengte wordt korter naarmate het belang van de straat in de hiërarchische structuur afneemt.

De Graafseweg en de Groenestraat, respectievelijk de westelijke en zuidelijke begrenzing van de wijk, vormen de hoofdontsluiting van het Willemskwartier. Het spoorwegemplacement (de zogenaamde spoorkuil) aan de oostzijde scheidt het Willemskwartier van de 19de-eeuwse stadsuitleg. Op wijkniveau wordt de ontsluiting verzorgd door de haaks kruisende Willemsweg en Thijmstraat – Da Costastraat die het Willemskwartier in vier kwadranten van verschillende grootte opdelen. Binnen deze kwadranten zijn de woonstraten overwegend in de noordzuid-richting aangelegd. Tenslotte vormen de Tollensstraat, Guido Gezellestraat. De Genestetlaan en Dr. Schaepmanstraat belangrijke routes langs de randen van het gebied.

De Groenestraat ter plaatse van de zuidelijke begrenzing van het beschermde stadsbeeld Willemskwartier

Variaties en accenten in de stedenbouwkundige opzet van het Willemskwartier zijn aangebracht in de vorm van pleinen, asverspringingen en verbreding van straten en kruisingen. De kruising van Willemsweg en Thijmstraat – Da Costastraat vormt een belangrijk ruimtelijk knooppunt in het hart van de wijk en wordt gemarkeerd door een winkelwoonhuis van twee-een-halve bouwlaag en een kap. Het Loodgieterplein in het noordwestelijke kwadrant vormt het hart van het oudste complex in het Willemskwartier. Het merendeel van de bebouwing rondom dit plein is echter vervangen door nieuwbouw. Het Beetsplein, gelegen in het zuidoostelijke kwadrant, is qua omvang het grootste plein van het Willemskwartier.

De zichtas vanuit de Heyestraat kijkend richting de noordelijke gevelwand van het Beetsplein

Het Beetsplein vormt het hart van het beschermde stadsbeeld Willemskwartier. Het min of meer vierkante plein ligt ingekapseld middenin het bebouwingscluster dat wordt begrensd door Groenestraat, Willemsweg, Thijmstraat en Brederostraat. Het plein wordt ontsloten door drie korte

woonstraten. Daarbij vormt de Heyestraat de aansluiting op de Groenestraat. De winkelhaakvormige Hofdijkstraat en de Maerlantstraat verbinden het Beetsplein met de Thijmstraat. Lange zichtlijnen ontbreken, doordat geen van de straten rondom het plein in het verlengde van de ander is aangelegd. Hierdoor heeft het gebied een intiem karakter gekregen.

Poortgebouw aan het Beetsplein met een onderdoorkijk richting de Hofdijkstraat

De bebouwing rondom het plein en aan de woonstraten bestaat uit (nagenoeg) gesloten bouwblokken van hoofdzakelijk één bouwlaag en een dak waarvan de nokrichting veelal parallel loopt aan de straat.

Gesloten gevelwanden van afwisselende lengte structureren de stedenbouwkundige ruimte in verticale zin. Op een aantal plaatsen zijn accenten in de gevelwand aangebracht in de vorm van een verspringing, gecombineerd met een verhoging van de gevel of een verdraaiing van de nokrichting van het dak. Hierdoor is een ritmisch straatbeeld ontstaan. Het poortgebouw in de noordoost hoek van het Beetsplein ter plaatse van de aansluiting met de Hofdijkstraat is een verbijzondering in de bebouwing.

Westelijke gevelwand van het Beetsplein geaccentueerd door een wisseling van kapvorm en een verhoging van de dakvoet

Gedraaide nokrichting als accent in de gevelwand (Hofdijkstraat 44-46)

In de meeste gevallen vormen voortuinen, begrensd door lage gemetselde tuinmuurtjes, de overgang tussen bebouwing en openbare weg. Alleen in een klein deel van de Hofdijkstraat en aan de noordzijde van het Beetsplein ontbreken voortuinen. Hier is het straatbeeld dan ook steenachtig. De tuinmuurtjes aan de Groenestraat zijn in de jaren zestig vernieuwd.

De binnenterreinen zijn vrijwel volledig omsloten door bebouwing en dus grotendeels aan het oog onttrokken. Waar de achtertuinen grenzen aan de openbare ruimte, aan het uiteinde van een bouwblok, vormen hoge gemetselde tuinenmuren de erfafscheiding.

De uniforme klinkerbestrating van Beetsplein, Heyestraat, Maerlantstraat, Hofdijkstraat en Thijmstraat zorgen voor een samenhangend straatbeeld. Alleen de doorgaande Groenestraat is voorzien van asfaltbeton. In het midden van het Beetsplein is een speelterrein aangelegd dat wordt omzoomd door een hekwerk en een enkelvoudige rij bomen.

De percelen worden begrensd door gemetselde tuinmuurtjes

De achtertuinen worden door een hoge tuinmuur van de openbare weg gescheiden

3.2 Architectonische karakteristiek

Het algemene architectonische beeld van het beschermde stadsbeeld Willemskwartier wordt in belangrijke mate bepaald door bouwblokken met aaneengesloten gevelwanden van afwisselende lengte, net als in de rest van het Willemskwartier en in de meeste andere vooroorlogse woonbuurten. De bouwblokken rondom het Beetsplein en de aansluitende straten bestaan voornamelijk uit aaneengesloten eengezinswoningen van één bouwlaag en een dak, waarbij de voorgevel naar de straat is gericht. De nadruk ligt op de vlakke bakstenen gevels waaraan weinig contrasterende onderdelen zijn toegevoegd. Deze zorgen voor een samenhangend straatbeeld. Ook de doorgaande daken met rode keramische pannen zijn een sterk visueel verbindend element. De variatie in dakvormen (wolfdak, zadeldak, schilddak en mansardedak) zorgt voor een schilderachtig effect.

Maerlantstraat 84-86

Groenestraat 212-216

Hofdijkstraat 44-46

Beetsplein 33-35

De overeenkomsten in de architectonische kenmerken van de verschillende bouwblokken zijn groot. Kleinschaligheid, ambachtelijkheid en eenvoud kenmerken deze traditionele architectuur. Daarnaast is variatie aangebracht in de hoofdpzetz van de bouwblokken. Door onder meer het aanbrengen van een gevelvoorsprong, een plaatselijke verhoging van de gevel of wijziging van de dakvorm of dakhoopte, bezit elk bouwblok een eigen silhouet. Deze hoofdpzetz is in de meeste gevallen symmetrisch. Alleen in de Hofdijkstraat bezitten de lange bouwblokken een asymmetrisch silhouet. In de straatwanden is geleding en ritme aangebracht door de in hout uitgevoerde deuren, ramen en dakkapellen en door de topgevels en schoorstenen. Deze repeterende onderdelen benadrukken bovendien de afzonderlijke woning binnen het grotere geheel. Eenvoudige accenten in siermetselwerk zijn veelal

aangebracht ter plaatse van een gevelvoorsprong, de afsluiting van een bouwblok of langs de schuine zijden van een topgevel.

Poortgebouw aan het Beetsplein, boven: voorzijde, linksonder: achterzijde, rechtsonder: detail voorgevel

Het poortgebouw ter plaatse van de aansluiting van de Hofdijkstraat op het Beetsplein vormt een verbijzondering in de bebouwing. De voorgevel van het poortgebouw is naar het Beetsplein gericht. Het gebouw bestaat uit één bouwlaag en een zolder onder een zadeldak waarvan de nok parallel aan de oostwand van het Beetsplein loopt. Het oorspronkelijke ontwerp voorzag in

een wolfdak, maar het uiteindelijke bouwwerk wijkt hier dus vanaf. In het voor- en achterschild is een grote dakkapel met twee kleine dakkapellen aan weerszijden aangebracht. De kleine dakkapellen op het achterschild zijn in een later stadium bij de grote dakkapel getrokken. Het poortgebouw bezit een eenvoudige, symmetrische opzet die bestaat uit drie beuken. De onderdoorgang bevindt zich in de middelste beuk. Het woninggedeelte bevindt zich in de linker- en rechter beuk en onder de kap. De voor- en achtergevel worden evenals de onderdoorgang geleed door lisenen met een getrapt uitgemetselde bekroning.

In het bouwblok dat zich in de zichtas door de onderdoorgang vanaf het Beetsplein bevindt, wordt de symmetrische driebeukige hoofdopzet van het poortgebouw herhaald.

De hoofdvorm van de woonbebouwing in het beschermde stadsbeeld Willemskwartier is vrijwel gaaf bewaard gebleven. De grootste wijziging ten opzichte van de oorspronkelijke situatie betreft het vervangen van deuren en ramen. De afmeting van de gevelopeningen is echter gelijk gebleven. Op een aantal plaatsen is daarnaast de aanbouw verder uitgebreid of is een nieuwe aanbouw toegevoegd.

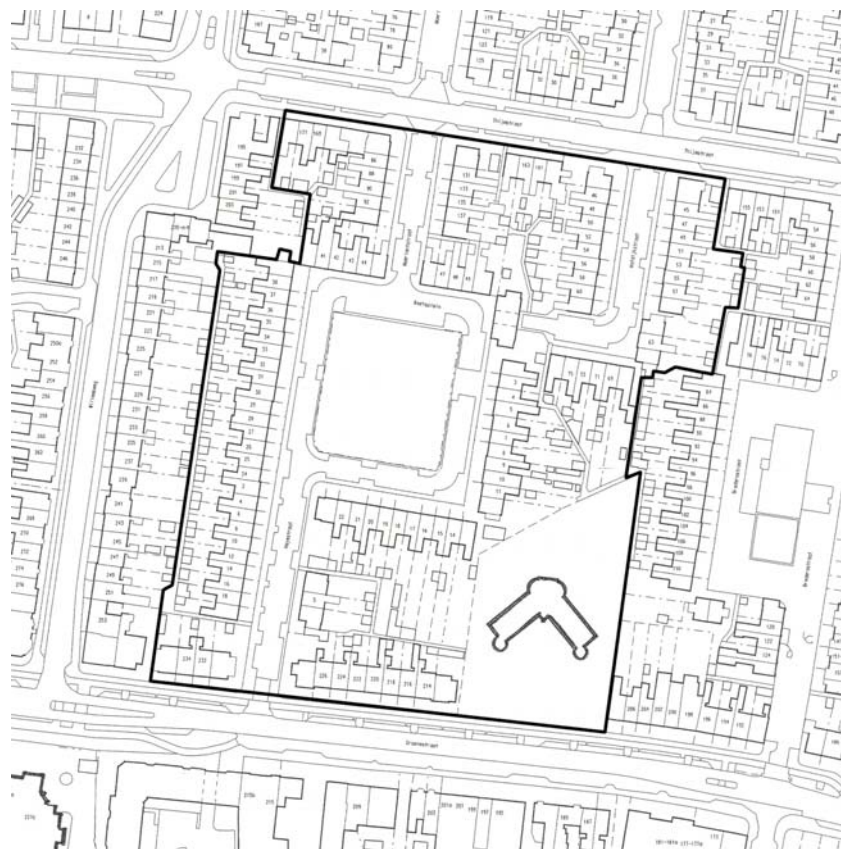

Hoofdijkstraat 61-65, gelegen in de zichtas door de onderdoorgang van het poortgebouw aan het Beetsplein. De driebeukige hoofdopzet van het poortgebouw wordt in het pand herhaald.

4 Begrenzing

De begrenzing van het Beschermd Stadsbeeld valt grotendeels samen met de grenzen van het bouwplan voor Complex Willemsweg IV dat in één bouwstroom tot stand kwam. Dit omvat de bebouwing rondom het Beetsplein en die aan de Heyestraat, Maerlantstraat en Hofdijkstraat alsmede enkele aansluitende bouwblokken aan de Thijmstraat. De bouwblokken aan de Groenestraat dateren van een iets eerdere datum, maar vormen een logische begrenzing aan weerszijden van de zuidelijke entree van het gebied en zijn om deze reden bij het stadsbeeld getrokken. Samen vormt deze bebouwing een herkenbaar, afgerond en ruimtelijk samenhangend geheel. Daarnaast is de Agnes Reiniera Fröbelschool, gelegen aan de Groenestraat, opgenomen binnen het Beschermd Stadsbeeld. De rijksmonumentale Agnes Reiniera Fröbelschool dateert van kort voor de bouw van Complex Willemsweg IV en vormt binnen het stadsbeeld een markant scharnierpunt tussen het buurtje en de omliggende bebouwing en is om deze reden bij het stadsbeeld betrokken.

De begrenzing van het gebied aan de noordzijde valt samen met de voorste perceelgrenzen van Thijmstraat 159-165 en 167-173. Westelijk vormen de achterste perceelgrenzen van Heyestraat 2-20, Beetsplein 24-40, Maerlantstraat 94 en Thijmstraat 171-173 en de zijkant van de percelen van Beetsplein 39 en 40 en Thijmstraat 173 de begrenzing van het stadsbeeld. De voorste percelen van Groenestraat 212-236 en het perceel van de Agnes Reiniera Fröbelschool vormen de zuidelijke begrenzing. Tenslotte, vormen de achterste perceelgrenzen van de Hofdijkstraat 43-65 en de zijkant van de percelen van Hofdijkstraat 67 en de Agnes Reiniera Fröbelschool de oostelijke begrenzing.

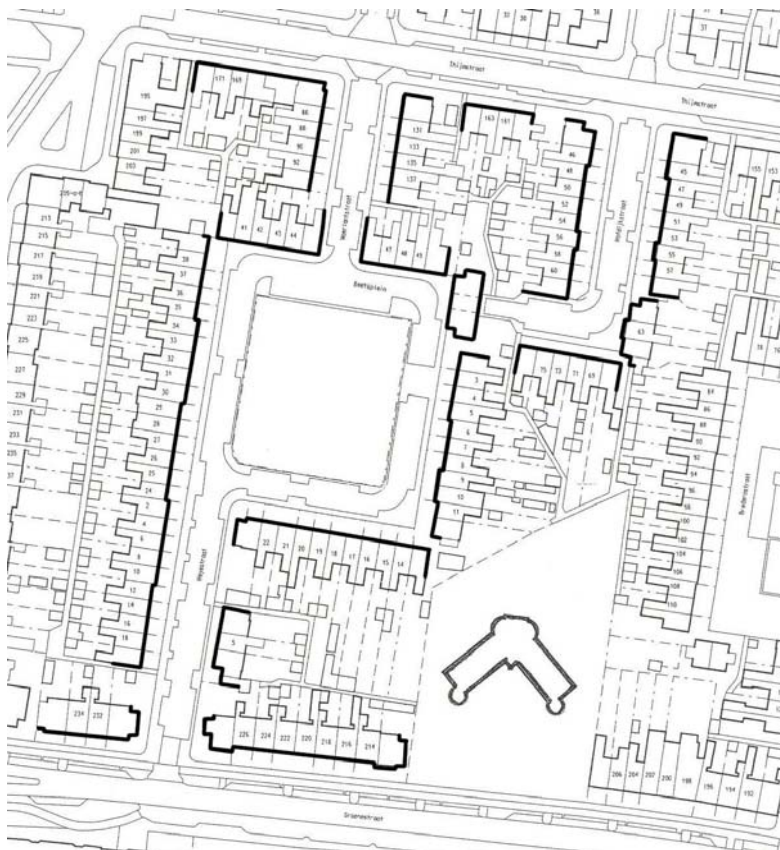
In zwart de begrenzing van het beschermde stadsbeeld Willemskwartier

5 Nadere typering te beschermen waarden

Essentieel is dat het te beschermen deel van het Willemskwartier herkenbaar is als een tuindorpachtige woonwijk, een voor Nederland kenmerkende sobere uitwerking van de invloedrijke tuinstadgedachte gedurende het interbellum.

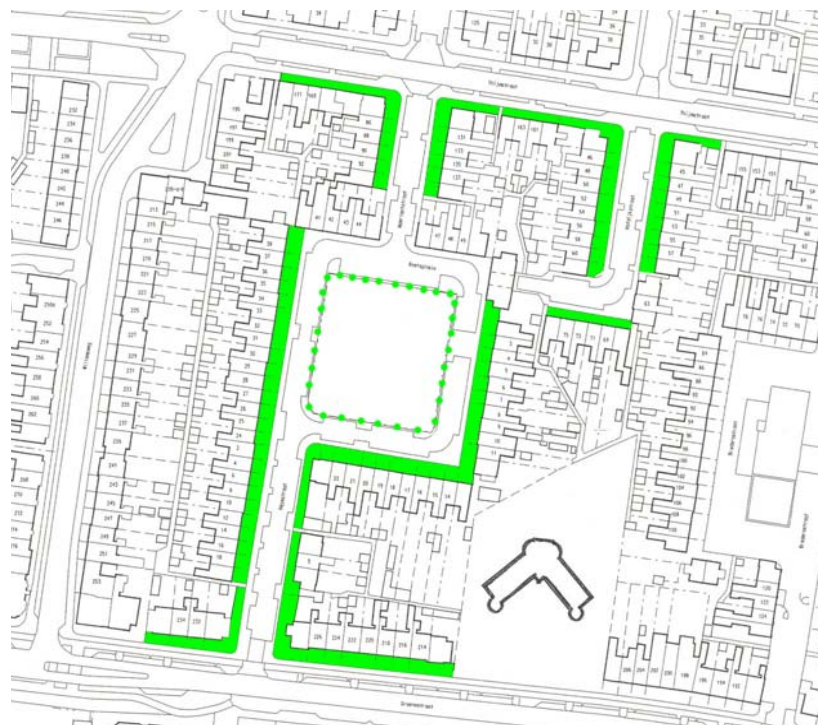
Beschermingswaardig zijn de stedenbouwkundige opzet én het bebouwingsbeeld, in goede onderlinge samenhang ontworpen. Voor wat betreft het bebouwingsbeeld zijn de van belang zijnde kenmerken ook in beeld uitgewerkt: zie hiervoor de bijgevoegde beeldatlas.

Markering van de belangrijkste rooilijnen en rooilijnverspringingen

Met betrekking tot de stedenbouwkundige structuur zijn van belang:

- het stratenpatroon bestaande uit het Beetsplein met de daarop aansluitende korte woonstraten Heyestraat, Maerlantstraat en Hofdijkstraat, waarbij geen van de straten in het verlengde van de ander is gelegd en korte zichtlijnen een intiem karakter aan de buurt geven;
- de ligging en vorm van het Beetsplein met een omzoming van het middenterrein door hoge bomen;
- de winkelhaakvormige Hofdijkstraat met onderdoorgang richting het Beetsplein;
- de rooilijnen (voorgevel; zijgevels van hoekpanden) en de verspringingen daarin (zie de hiernaast afgebeelde kaart);
- de overgang tussen bebouwing en openbare weg die overwegend bestaat uit een voortuin met tuinmuur.

Waardevol groen: voortuinen en beplanting Beetsplein

Met betrekking tot het **bebouwingsbeeld** zijn van belang:

- de kleinschaligheid, ambachtelijkheid en eenvoud van de architectuur;
- het type bebouwing dat voornamelijk bestaat uit bouwblokken van wisselende lengte en één bouwlaag met kap, waarbij het gevelbeeld is verlevendigd door verspringing van de rooilijn, het plaatselijk hoger optrekken van gevel, de toepassing van verschillende kapvormen en het aanbrengen van eenvoudig metselsierwerk.

6 Waardering (motivering)

Het beschermd stadsbeeld Willemskwartier is van **stedenbouwkundige waarde** op grond van de hoogwaardige ruimtelijke en esthetische kwaliteit, mede tot stand gekomen op basis van herkenbare stedenbouwkundige concepten verwant aan de tuinstadgedachte, die in het stratenplan en de verdere opbouw van de wijk duidelijk herkenbaar zijn gebleven.

Het beschermd stadsbeeld Willemskwartier is van **situationele waarde** wegens de kwaliteit van de aanwezige bebouwing en de wijze waarop deze aan de straten en rondom het Beetsplein is gegroepeerd. Met name waardevol is het poortgebouw dat de aansluiting markeert tussen de winkelhaakvormige Hofdijkstraat en het Beetsplein.

Het beschermd stadsbeeld Willemskwartier is voorts van belang wegens de **gaafheid** van de bebouwing in hoofdlijnen en **herkenbaarheid** als een samenhangend geheel.

Het beschermd stadsbeeld Willemskwartier is van **cultuurhistorische waarde** als tuinvijckachtige uitbreiding in Nijmegen-West, hoofdzakelijk ontwikkeld ten behoeve van de huisvesting van arbeiders werkzaam in de aldaar gevestigde industrie.

Bovengenoemde kwaliteiten maken het Willemskwartier tot een voor Nijmegen waardevol geheel.

Bronvermelding

A. van der Donk. Willemskwartier; levensverhaal van een Nijmeegse wijk. Nijmegen, 1988.

A. van der Donk. Kijk op de wijk. Fotoboek Willemskwartier. Nijmegen, 1992.

Gelders Genootschap. Vooroorlogse Woonbuurten in Nijmegen. Arnhem, mei 2001.

Gemeente Nijmegen. Bouwtekeningen Willemskwartier.